

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 5. 2021. Issue 1-2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 5. 2021. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

CONTENTS:

MONTENEGRIN-OTTOMAN BORDER RELATIONS AFTER THE BERLIN CONGRESS OF 1878

Ivan TEPAVCEVIC p. 7

AUSTRO-HUNGARIAN INTELLIGENCE SERVICE IN MONTENEGRO (1914–1916)

Milan SCEKIC p. 21

INDEX OF THE CYCLE OF MONEY-THE CASE OF MONTENEGRO

Constantinos CHALLOUMIS p. 41

THE ROLE OF THE MONTENEGRIN PROSECUTOR'S OFFICE IN THE CASE OF DEPORTATION OF REFUGEES

Balša DELIBASIC p. 59

PERCEPTION ON JULY 13 IN MONTENEGRIN NEWSPAPERS AFTER THE WAR OF THE 1990s

Vukadin NISAVIC p. 81

THE BRITISH EMPIRE'S INTEGRATION OF PRECOLONIAL NIGERIA INTO THE BRITISH COLONIAL ECONOMY AND ITS CONSEQUENCES

Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA p. 99

REVIEWS:

SCIENTIFIC CONFERENCE: POST-SOCIALIST IDENTITY OF MONTENEGRO

Jovan MUHADINOVIC p. 115

A CAPITAL WORK OF UNIVERSAL VALUE–Presentation of the book: The red idea of Montenegro

Milan SCEKIC p. 121

ABOUT METHODOLOGY, STRUCTURE, CONTENT – Presentation of the book: Modern History of Montenegro 1988–2017

Zivko ANDRIJASEVIC p. 127

FLOOD, EARTHQUAKE, SMOG – Presentation of the proceedings:

Contributions to the ecohistory of Bosnia and Herzegovina in the 20th century

Minela RADUSIC p. 135

THE FIRST PRESIDENT OF SLOVENIA– Presentation of the book: Milan Kučan - The first president of Slovenia

Amel DURUTLIC p. 141

THE ALTERNATIVE – Presentation of the book: An alternative history of Serbia

Milan SCEKIC p. 147

PROCEEDINGS: MONTENEGRO THREE DECADES AFTER THE DEMOLITION OF THE BERLIN WALL

Vukadin NISAVIC p. 153

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS p. 159

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 5. 2020. Issue 1-2. Podgorica, December 2021.

SADRŽAJ:

POGRANIČNI ODNOSI IZMEĐU CRNE GORE I OSMANSKOG CARSTVA NAKON BERLINSKOG KONGRESA 1878.

Ivan TEPAVČEVIĆ str. 7

AUSTROUGARSKA OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA U CRNOJ GORI (1914–1916)

Milan ŠĆEKIĆ str. 21

INDEKS KRETANJA NOVCA-SLUČAJ CRNE GORE

Constantinos CHALLOUMIS str. 41

ULOGA CRNOGORSKOG TUŽILAŠTVA U SLUČAJU DEPORTACIJA IZBEGLICA

Balša DELIBAŠIĆ str. 59

PERCEPCIJA 13. JULA U CRNOGORSKIM NOVINAMA NAKON RATA DEVEDESETIH

Vukadin NIŠAVIĆ str. 81

INTEGRACIJA PRETKOLONIJALNE NIGERIJE U BRITANSKU KOLONIJALNU EKONOMIJU I NJENE POSLJEDICE

Olawale Olufemi AKINRINDE, Abdullah Abdulazeez OSUWA str. 99

PRIKAZI I OSVRTI:

NAUČNA KONFERENCIJA: POST-SOCIJALISTIČKI IDENTITET CRNE GORE

Jovan MUHADINOVIĆ str. 115

KAPITALNO DJELO UNIVERZALNE VRIJEDNOSTI– Prikaz knjige:

Crvena ideja Crne Gore

Milan ŠĆEKIĆ str. 121

O METODOLOGIJI, STRUKTURI, SADRŽAJU – Prikaz knjige:

Moderna istorija Crne Gore 1988–2017

Živko ANDRIJAŠEVIĆ str. 127

POPLAVA, ZEMLJOTRES, SMOG – Prikaz zbornika radova:

Prilozi ekohistoriji Bosne i Hercegovine u 20. stoljeću

Minela RADUŠIĆ str. 135

PRVI PREDSDJEDNIK SLOVENIJE – Prikaz knjige:

Milan Kučan – Prvi predsjednik Slovenije

Amel DURUTLIĆ str. 141

ALTERNATIVE – Prikaz knjige: Alternativna istorija Srbije

Milan ŠĆEKIĆ str. 147

ZBORNIK RADOVA: CRNA GORA TRI DECENIJE NAKON RUŠENJA

BERLINSKOG ZIDA

Vukadin NIŠAVIĆ str. 153

UPUTSTVA ZA AUTORE str. 159

Original scientific articleULOGA CRNOGORSKOG TUŽILAŠTVA U SLUČAJU
DEPORTACIJA IZBEGLICABaša DELIBASIC¹

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

Kraljice Natalije 45, Beograd, Srbija

email: balsa.delibasic@instifdt.bg.ac.rs**ABSTRACT:**

Montenegro admitted its responsibility in the “Refugee deportation” case by paying damages to the indemnified. However, no individual responsibility had ever been determined for this war crime and in this paper that fact is directly linked with the actions of the competent state prosecutor’s office of Montenegro. The paper begins with theoretical position, analyzing necessary requirements of war crimes in international and non-international armed conflicts, which will help us in better understanding of views taken by respective courts and the prosecution in charge for this case. Further on, it shall focus on the position of the prosecution that at the same time both disputed and acted in favor of the thesis underpinning the existence of the war crime, as well as to the conflict of interests of the Prosecution itself. Finally, the paper shall demonstrate the shortcomings of the indictment leading to the acquittal in this case.

KEY WORDS:

Montenegro; Prosecution; War crime trials; Transitional justice; Refugee deportation.

¹ Baša DELIBAŠIĆ – doktorand na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu i asistent na Institutu za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu. Trenutno radi na tezi o sportu i procesu izgradnje nacije u Crnoj Gori. Tokom proteklih dvanaest meseci bio je angažovan na tri terenska istraživačka projekta: Univerziteti između meritokratije i patrijarhata: žene i moć delanja, Demokratizacija odozdo – Komparativno istraživanje društvenih pokreta u Srbiji i Makedoniji i Perspektive socijaldemokratskih partija u Srbiji. Njegove sfere interesovanja su politička istorija, politički život SRJ, izborni i partijski sistemi. Od 2014. godine radi i kao saradnika u Istraživačkoj stanici Petnica na seminaru istorije.

SAŽETAK:

Svoju odgovornost u slučaju „Deportacija izbeglica”, država Crna Gora je priznala pristajanjem na isplatu odštete oštećenima. Ipak, za ovaj ratni zločin nije utvrđena ničija individualna odgovornost, a to u ovom radu dovodimo u direktnu vezu sa postupcima nadležnog crnogorskog tužilaštva. U radu polazimo sa teorijskih pozicija, analizirajući neophodne uslove ratnog zločina u međunarodnim i nemeđunarodnim sukobima, što će nam pomoći da razumemo stavove koji su zauzeli nadležni sudovi i tužilaštvo u ovom slučaju. Dalje, ukazaćemo na poziciju u kojoj je Tužilaštvo istovremeno i osopravalo i zastupalo tezu o postojanju ratnog zločina, ali i na konflikt interesa koji je imalo. Na posletku, ukazaćemo na manjkavosti optužnice koje su uslovile donošenje oslobađajuće presude u ovom slučaju.

Ključne riječi:

Crna Gora; Tužilaštvo; Suđenje za ratne zločine; Tranziciona pravda; Deportacija izbeglica.

Ratni sukobi koji su zahvatili prostor bivše Jugoslavije najvećim delom su zaobišli Crnu Goru. Ipak, nekoliko zločina koji su imali karakter ratnih, odigrali su se na teritoriji najmanje republike bivše federacije. Nakon obnove nezavisnosti 2006. godine, u Crnoj Gori su sprovedena ukupno četiri suđenja za ratne zločine počinjene na njenoj teritoriji tokom devedesetih godina dvadesetog veka i to: suđenje za ratne zločine protiv ratnih civila i zarobljenika u slučaju „Logor Morinj”; suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva – izbeglica u slučaju „Deportacija izbeglica”; suđenje za zločine protiv civilnog stanovništva 1992. i 1993. godine u slučaju „Bukovica” i suđenje za ratne zločine protiv civilnog stanovništva – izbeglica u slučaju „Kaluđerski laz” iz 1999. godine. Ukupno su četiri osobe pravosnažno proglašene odgovornim za ratne zločine i to tek 31. avgusta 2013. godine, a sve vezano za slučaj Morinj. U ostalim slučajevima, svi optuženi su pravosnažno oslobođeni. Sve istrage su pokrenute i duže od decenije nakon samih događaja, i to pod pritiskom porodica žrtava i javnosti, i naročito Tužilaštva Republike Hrvatske u slučaju „Morinj” (HRA, 2013b, p. 8). Specifičnost slučaja Deportacija je u tome što je on u potpunosti sproveden od strane pripadnika službi državne i javne bezbednosti Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore (MUP CG), i u njega nisu uključeni ni pripadnici Jugoslovenske narodne armije (JNA), Vojske Jugoslavije, Teritorijalne odbrane (TO), paravojnih jedinica niti bilo koji drugi savezni subjekti.

Crna Gora je po održanom referendumu 1. marta 1992. godine odlučila da konstituiše novu federaciju sa Republikom Srbijom. Ustav nove države Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) donelo je 27. aprila 1992. godine takozvano „Krnje veće” Skupštine Savezne Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ), a jedan deo (krnjih) predstavničkih i izvršnih organa SFRJ je nastavio da funkcioniše sve do konstituisanja novih organa nakon održavanja saveznih izbora 30. maja iste godine. Istog dana, kada i referendum u Crnoj Gori, održan je i referendum o nezavisnosti Bosne i Hercegovine (BiH), na kojem je većina birača upisanih u birački spisak dala podršku predlogu nezavisnosti ove republike. Kao novouspostavljena država primljena je u punopravno članstvo Ujedinjenih nacija 22. maja 1992. godine. Ranije te godine, 9. januara, samoproglášena Skupština srpskog naroda Bosne i Hercegovine donela je Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine određujući je kao federalnu jedinicu savezne države Jugoslavije (Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, 3/92).

Već početkom 1992. godine, na pragu ratnog sukoba na prostoru Bosne i

Hercegovine, u Crnu Goru su počele da pristižu i prve izbeglice. U prvom kvartalu 1992. godine u Crnoj Gori bilo je 7.355, a u drugom 17.600 izbeglica, a na vrhuncu krize 1993. godine bilo ih je blizu 65.000, što je činilo oko 10% stanovništva. Oko 70% izbeglica dolazilo je sa prostora Bosne i Hercegovine, a od ukupnog broja izbeglih u Crnu Goru njih oko 6% bili su Muslimani (Vuković, 1998, pp. 37–42). Jedan broj njih je maja meseca 1992. godine lišen slobode i deportovan mimo brojnih međunarodnih propisa koji su ih štitili, kao i mimo domaćih zakona. U svom magistarskom radu, „Izbeglištvo u Crnoj Gori”, Jovanka Vuković kaže da su ljudi u svom zavičaju građani, odnosno subjekti prava, dok izbeglištvo predstavlja nasilni prekid kontinuiteta faktičkih i pravnih odnosa koje je uspostavio upravo taj građanin kao subjekt prava. Kad rat počne, smatra ona, dolazi do pravne anarhije i opšte nesigurnosti u svim aspektima, pa izbeglice dolazeći u novu sredinu, nailaze na pravnu sigurnost i opštu bezbednost (Vuković, 1998, pp. 12–13). No, sudeću po događajima iz 1992. godine nisu sve izbeglice našle ni sigurnost ni bezbednost u Crnoj Gori.

U drugoj polovini maja te godine u Crnoj Gori je uhapšeno više desetina izbeglica sa namerom da budu predate vlastima tadašnje samoproglashene Srpske Republike BiH. Pravi broj deportovanih nikada nije utvrđen. Prema prvobitnom tekstu optužnice u slučaju nezakonitih deportacija, ukupno je deportovano 79 lica (KTS 17/08, 2009). Sa druge strane, u odgovoru na poslaničko pitanje, bivši ministar unutrašnjih poslova Crne Gore Nikola Pejaković, naveo je da su deportovane ukupno 83 izbeglice. Novinar Šemsudin Radončić, koji je dugo godina istraživao ovaj slučaj, navodi da je u akcijama policije privedeno i deportovano najmanje 123 lica od kojih: 85 Bošnjaka, 33 Srba i 5 Hrvata (Radončić, 2005). Veruje se da je 21 lice ubijeno u Foči, šest leševa je identifikovano u Sremskoj Mitrovici nakon što ih je reka Sava izbacila, a o ostalima se ništa ne zna ni danas. Smatra se da je od pomenute grupe, svega dvanaest Muslimana uspelo da preživi izručenje (HRA, 2013b). Osobe srpske nacionalnosti, za razliku od svojih sunarodnika, nisu pak tretirani kao taoci, a nije ni poznato da je bilo ko od njih stradao od neposrednih posledica deportacije (HRA, 2013b).

Jednu vrstu sabirnog centra organizovao je Centar bezbjednosti Herceg Novi, i tu je i doveden najveći broj izbeglica. Iako su sporadična hapšenja vršena širom Crne Gore, najveći broj žrtava je uhapšen na područjima opština Ulcinj, Bar, Podgorica i Herceg Novi. Izbeglice su deportovane ili pojedinačno, pripadnicima

policije Srpske republike BiH, ili organizovano autobusima 25. i 27. maja, kada su transportovani autobusima u „Kazneno popravni dom Foča” u Foči (Radončić, 2005). Na suđenju u predmetu Krnojelac, pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju, koje se bavilo konkretno KPD-om, utvrđeno je da su u ovom objektu zatočeni morali da trpe duge periode neopravdanog pritvora. Pritovrenici su bili mučeni, maltretirani, i ubijani, često u prisustvu članova porodice. Upravnik objekta, Milorad Krnojelac, osuđen je u ovom slučaju za ratni zločin protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja počinjenih za vreme upravljanja nad KPD-om (Prosecutor v. Krnojelac, 2002, para. 191).

Tačan datum početka operacije nije moguće precizno utvrditi. Zabeleženo je više slučajeva hapšenja i deportacija izbeglica od sredine maja meseca (K-S 6/12, 2012; Radončić, 2005), u slučajevima kada se postupalo po zahtevima nadležnih centara bezbednosti Srpske Republike BiH. Po tekstu optužnice, postojala je depeša kojom je naređeno privođenje lica muslimanske nacionalnosti izbeglih iz BiH-a, a navodno sa potpisom tadašnjeg ministra unutrašnjih poslova Pavla Bulatovića. Kao dokaz na sudu priložena je depeša 14–101 koja je 23. maja 1992. godine poslata centrima bezbednosti Ministrstva unutrašnjih poslova Crne Gore, a kojom se tražilo privođenje svih lica srpske nacionalnosti sa ciljem stavljanja u funkciju državnih potreba. Tadašnji predsednik Predsedništva Crne Gore, Momir Bulatović je na suđenju, i sudu i javnosti po prvi put potvrdio postojanje i posedovanje depeše kojom su naređena privođenja lica muslimanske nacionalnosti, a koju je potpisao jedan od funkcionera MUP-a Crne Gore Branko Kaluđerović. Po Bulatovićevim rečima depešom je MUP Srpske Republike BiH tražio hapšenje 161 osobe navedene imenom i prezimenom.

Isto tako, do danas nije u potpunosti poznato kada je ova operacija zaustavljena. Iako je javnost upoznata sa kontradiktornim izjavama, može se zaključiti da se sa operacijom stalo po nalogu samog državnog vrha. Tadašnji premijer Milo Đukanović je u izjavi istražnom sudiji tvrdio da je odluka o prekidu deportacije doneta onog trenutka kada je Predsednik Skupštine Risto Vukčević obavestio njega i Momira Bulatovića o postojanju istih (Brujić, 2008). Momir Bulatović je u istražnom postupku izjavio da misli da je za deportacije čuo od Pavla Bulatovića nakon čega je u telefonskom razgovoru zatražio od Đukanovića da se ova aktivnost zaustavi (Radević, 2011). Ipak ni jedan ni drugi nisu naveli tačan datum prestanka operacije niti nova saznanja o tome ko ih je naredio. Na suđenju

je, tadašnji pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, zadužen za javnu bezbednost Milisav Marković, potvrdio da je 31. maja stavio potpis na depešu kojom je zaustavljena operacija iz telegrama 14–101, odnosno ona koja se odnosila samo na privođenje lica srpske nacionalnosti (K-S 3/09, 2011). Pitanje deportacije je vrlo brzo, bilo pokrenuto i pred najvišim predstavničkim telom Crne Gore. Ćazim Lukač, poslanik Stranke demokratske akcije, 5. juna iste godine je u direktnom prenosu Skupštine Crne Gore izneo svoja saznanja o deportacijama. Skupština će nakon ovog izlaganja formirati svoju komisiju koja će, između ostalog, ispitavati tačnost navoda o deportacijama izbeglica. Lukač će tvrditi da su hapšenja obavljena i do 4. juna, te da su prestala upravo onog trenutka kada je o ovim dešavanjima upoznata šira javnosti (Lukač, 2011).

I pored brojnih dokaza, Tužilaštvo Republike Crne Gore nije iniciralo istragu sve do 18. oktobra 2005. godine, dakle trinaest godina nakon izvršenog zločina. Nakon presude Vrhovnog suda, 23. juna 2015. godine, za ovaj zločin i u konačnom niko nije osuđen.

Deportacije kao ratni zločin u međunarodnom pravu

Razvojem međunarodnog krivičnog prava do kojeg dolazi nakon Drugog svetskog rata, zabrana deportacija je bila jasno ustanovljena kategorija koja se dodatno razvila kroz praksu Međunarodnih krivičnih sudova za bivšu Jugoslaviju (MKSJ) i Ruandu. Sam čin deportacije može predstavljati ratni zločin, zločin protiv čovečnosti ili zločin genocida, u zavisnosti od okolnosti samog slučaja (Chetail, 2016).

Povelja Međunarodnog vojnog tribunala u Nirnbergu u članu 6 nabraja deportaciju i druga nehumana dela „počinjena nad bilo kojim civilnim stanovništvom, pre ili za vreme rata” kao zločin protiv čovečnosti (Agreement, 1945). Takođe, Povelja identifikuje deportaciju civilnog stanovništva kao ratni zločin. Dakle, i kao ratni zločin i kao zločin protiv čovečnosti. Prema članu 147 IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica za vreme rata, sva „nezakonita progonstva i preseljenja, protivzakonita zatvaranja, prisiljavanje zaštićenog lica da služi u oružanim snagama neprijateljske Sile” smatraju se teškim kršenjima

Konvencije (Convention IV, 1949). Rimski statut Međunarodnog krivičnog suda (MKS) kodifikuje zločin deportacije i prisilnog premeštanja u svoju listu najtežih zločina, i to i kao ratni zločin i kao zločin protiv čovečnosti. Konkretno „protivpravnu deportaciju ili premeštanje...” određuje kao ratni zločin i tešku povredu IV Ženevske konvencije (ICC, 1998).

Tri su uslova koja deportacija mora da ispuni kako bi bila tretirana kao ratni zločin. Prvi je da se odigra u međunarodnom oružanom sukobu, koji međunarodna praksa razume kao postojanje barem jedne od tri situacije. Prva podrazumeva postojanje oružanog sukoba između država, druga unutrašnje internacionalizovane sukobe, a treća ratove za nacionalno oslobođenje. Drugi uslov je da su žrtve zaštićene odredbama međunarodnog humanitarnog prava. A član 4 IV ŽK ih tretira kao „one koji se u datom trenutku i na bilo koji način nađu... u rukama Strane u sukobu ili okupacione snage čiji državljani nisu”. Poslednji uslov tiče se samog pojma nezakonite deportacije. Prema ovoj odredbi transfer je zabranjen kada: država odredišta nije potpisnica Ženevske konvencije, kada ne želi ili ne može da je primenjuje, ili kada ta država progoni zaštićene osobe zbog njihovog političkog ili verskog uverenja (Chetail, 2016).

Rimski statut priznaje da nezakonita deportacija može predstavljati ratni zločin i u nemeđunarodnim sukobima ukoliko dođe do „naređivanja raseljavanja civilnog stanovništva iz razloga povezanih sa sukobom, a ukoliko to ne nalažu bezbednost involviranih civila ili imperativni vojni razlozi” (Chetail, 2016). Prema tome, tri su bitna uslova za kvalifikovanje ovog ranog zločina u nemeđunarodnim oružanim sukobima. Prvo, ratni zločin se odnosi na samo naređenje o raseljavanju, a ne na prisilno raseljavanje kao takvo. Tako, iako ovaj ratni zločin isključuje same izvršioce, on tretira sve one koji izdaju naređenja, bilo da je reč o vojnim ili civilnim licima i organima (uključujući i političke zvaničnike). Drugo, neophodno je da naredba o deportaciji mora biti izdata „iz razloga povezanih sa sukobom”. Iako tumačenje ove odredbe varira od slučaja do slučaja, očigledno je da su ovi razlozi širi od čisto vojnih i da obuhvataju i druge razloge, bilo političke, verske, nacionalne ili etničke. Treća bitna karakteristika jesu dva ograničenja. Prvo ima za cilj zaštitu civila od neprijateljskih dejstava i drugih pretnji, a drugo „imperativne vojne razloge”. Iako tumačenje ovih odredbi u praksi može biti problematično, deportacija ostaje nezakonita kada je naređena po bilo kom osnovu poput političkih, razloga javne bezbednosti, itd. (Chetail, 2016).

Na suđenjima za ratne zločine počinjene u bivšoj Jugoslaviji i Ruandi na videlo su izbili mnogi problemi, koje ova dihotomija između zločina počinjenih u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima nosi sa sobom. Glavna kritika je da uprkos različitom skupu pravila, oba tipa međusobno konvergiraju. Iako ova dihotomija stvara zanimljivu akademsku debatu, za žrtve nije od prevelike važnosti da li se zločin desio u međunarodnom ili nemeđunarodnom oružanom sukobu (Odermatt, 2013). MKSJ je sugerisao da ova dihotomija ima malo smisla ukoliko je zaštita civila istinski cilj: „Zašto štiti civile (...) kada su dve suverene države umešane u rat, a uzdržati se od odnošenja istih zabrana kada se oružano nasilje desi ‘samo’ na teritoriji jedne države. Ako se međunarodno pravo, iako naravno štiteći legitimne interese država, mora postepeno okrenuti zaštiti ljudi, onda je jedino prirodno da pomenuta dihotomija postepeno gubi na težini” (Odermatt, 2013).

Generalno uzevši, Žalbena veća MKSJ pokušala su da u svojoj praksi razviju običajno pravo primenljivo na nemeđunarodne oružane sukobe, što je trebalo da dovede do poništavanja razlike (De Beco, 2008). Ipak, uprkos razvoju običajnog prava, još uvek ne postoji jedinstveni skup pravila koji bi se odnosio na sve vrste oružanih sukoba (Odermatt, 2013). Alternativni način prevazilaženja problema, proisteklih iz ove dihotomije, MKSJ je demonstrirao uvođenjem koncepta internacionalizovanih nemeđunarodnih sukoba, o čemu će biti reči kasnije.

Iako pitanje sukcesije međunarodnih ugovora od strane SR Jugoslavije, nije bilo bez kontroverzi, stojimo na stanovištu da su Saveznu Republiku Jugoslaviju, a samim tim i Crnu Goru obavezivale kako međunarodne konvencije, koje su obavezivale i SFR Jugoslaviju, tako i običajno pravo, što je nedvosmisleno izraženo u najvišem pravnom aktu nove države. U članu 16 Ustava SRJ navodi se da su i međunarodni ugovori, koji su potvrđeni i objavljeni u skladu sa ustavom, kao i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka. A pored toga, u pogledu samih višestranih ugovora SFRJ, sukcesioni proces se odvijao pred organima Ujedinjenih nacija, čiji je Generalni sekretar kao depozitar ovih ugovora prihvatio SRJ kao ravnopravnu članicu. To je suštinski značilo da pitanje statusa u multilaterarnim ugovorima ne zavisi od pitanja nasleđivanja i pristupanja međunarodnim organizacijama, poput Ujedinjenih nacija kojoj je ova država pristupila 2000. godine (Dimitrijević, 2012; Shaw, 2003).

Presude crnogorskih sudova u slučaju „Deportacija izbeglica”

Zahtev za sprovođenje istrage u ovom slučaju, tužilaštvo je pokrenulo protiv šest (kasnije ukupno devet) bivših pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore zbog izvršenja ratnog zločina protiv civilnog stanovništva. Zahtev za sprovođenje istrage je prvi put predstavljen javnosti 20. oktobra 2005. godine na parničnim procesima, i bio je istaknut u prilog zahteva države da se prekinu svi postupci za obeštećenje, dok se ne dođe do okončanja krivičnog postupka. Same parnične postupke protiv države Crne Gore za nadoknadu štete njenim postupanjem povelu je oko dvesta tužilaca, odnosno žrtve i porodice žrtava kroz više od četrdeset sudskih sporova (AK Prelević, 2007). Sudski postupci trajali su od decembra 2004. godine do decembra 2008. godine. Krajem decembra te 2008. godine tadašnji ministar pravde Miraš Radović je izjavio da je Vlada dala Vrhovnom državnom tužiocu saglasnost da zaključi sudska poravnanja u iznosu od preko četiri miliona eura (Rajković, 2008). U parničnim postupcima su utvrđene neke važne činjenice: da je tužena Republika Crna Gora odgovorna za protivpravno lišenje slobode oštećenih i kršenje njihovih prava kao izbeglica (Presude Kubat i Begzić); da je tužena odgovorna za protivpravno lišenje slobode i smrt okrivljenog u logoru neprijateljske vojske u koju su ga opet protivzakonito isporučili pripadnici tužene; da su Crnu Goru obavezivali svi međunarodni ugovori i Konvencije o ljudskim pravima koje je SFRJ prethodno bila ratifikovala (Prvostepena presuda Šabanović). Sudsko veće Višeg suda u Podgorici, kao drugostepeni organ u predmetu koji je vođen po tužbi porodice Šabanović Munira, utvrdilo je u presudi da je obaveza svih državnih organa u Crnoj Gori bila da se prema izbeglicama sa teritorija zahvaćenih ratom odnose u skladu sa Ženevskim konvencijama koje regulišu položaj izbeglih lica (Drugostepena presuda Šabanović).

Optužnica je bivše pripadnike MUP-a teretila za kršenje IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica član 3 (1c) u vezi sa čl. 147. i Dopunskim protokolom II – član 4(2) (KTS 17/08, 2009), odnosno da su izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva iz člana 142 Kaznenog zakona Savezne Republike Jugoslavije. Oni su tako optuženi za Ratni zločin protiv civilnog stanovništva, na način što su protivpravno lišili slobode 79 lica, koja su imala status izbeglica, i predali ih radnicima SUP-a Sokolac, Srebrenica i Foča, kao i radnicima Kazneno popravnog doma Foča. Po optužnici, oni su to radili u skladu sa naredbom Pavla

Bulatovića, tada ministra unutrašnjih poslova.

Suđenje je počelo 26. novembra 2009. godine, a Viši sud je optužene oslobodio krivice (K-S 3/09, 2011). Apelacioni sud 17. februara 2012. godine ukinuo ovu presudu, zauzevši stanovište da je sama presuda protivurečna, odnosno da sadrži kontradiktorne informacije u pogledu karaktera sukoba u BiH, jer je sa jedne strane tvrđeno da je u vreme izvršenja zločina SRJ bila u sukobu sa snagama BiH, a sa druge strane je navedeno da sukob u BiH nije bio međunarodnog karaktera (Kž-S 25/2011, 2012). Nakon toga, došlo je do ponavljanja suđenja posle kojeg je Viši sud u Podgorici 22. novembra 2012. godine doneo istovetnu odluku kao i nakon prvog suđenja. Iako je tekstom presude od 22. novembra 2012. godine jasno potvrđeno da su optuženi pripadnici MUP-a odgovorni za nezakonito preseljenje, uzimanje talaca za razmenu zatvorenika, te protivpravno zatvaranje i lišavanje prava na pravično suđenje, po mišljenju Suda sve ove radnje nisu imale karakter ratnog zločina, zato što oni kao pripadnici MUP-a nisu imali neophodno svojstvo da bi bili krivično odgovorni za njegovo izvršenje, a to je prema tumačenju suda bilo: pripadništvo oružanim snagama ili pripadništvo službi neke od strana u sukobu (K-S 6/12, 2012). U samom tekstu presude, Viši sud se ne poziva na pravni autoritet već to čini tek naknadno, pozivajući se na Komentar krivičnog zakonika (Salusto, 2014)! Sud je bio na ovom stanovištu, iako navedeni član 142 Krivičnog zakona (1992) bez daljih uslova kaže „Ko naredi ili izvrši...” čime ukazuje da bilo kakav status počinioca nije relevantan. Ovo stanovište nema uporište ni u međunarodnom pravu. Tako Međunarodni komitet Crvenog krsta u Studiji o običajnom međunarodnom humanitarnom pravu br. 156 koja definiše ratni zločin, nedvosmisleno tvrdi da ratni zločin mogu počinuti i oružane snage i civili, odnosno da samo svojstvo počinioca nije presudno za postojanje ratnog zločina (International Committee of the Red Cross, 2005). Slično kao što se na jednom od prvih procesa, i to u slučaju Tadić (1995), odredio po ovom pitanju, MKSJ je u slučaju Kunarac vrlo eksplicitno definisao neophodan uslov za postojanje dela ratnog zločina: „Ono što na kraju razlikuje ratni zločin od čisto domaćeg krivičnog dela je to što je ratni zločin oblikovan ili zavistan od okruženja – oružanog sukoba – u kojem je počinjen. Ne treba da bude planiran ili podržavan nekim oblikom politike. Oružani sukob nije morao biti uzrok za izvršenje krivičnog dela, ali je postojanje oružanog sukoba moralo, u najmanju ruku, imati značajnu ulogu u sposobnosti počinioca da ga počinu, njegovoj odluci da ga počinu, načinu na koji koji je počinjen ili svrsi zbog koje je počinjen” (Prosecutor v. Kunarac, 2002,

para. 58). Neophodan uslov da bi se počinio ratni zločin je prema tome taj da je postojanje samog sukoba uticalo na odluku da se izvrši. Iz toga sledi da i kada su izbeglice deportovane radi razmene i kada su deportovane radi stavljanja u vojnu službu snaga Srpske republike BiH, razlog deportacije je bio u direktnoj vezi sa sukobom. Deportovanjem izbeglica po ovim osnovama, pripadnici MUP-a ne samo da su ispunjavali neophodan uslov sa stanovišta međunarodnog prava već su direktno pomogli ratne napore Srpske republike BiH, svrstavajući se uz stranu u sukobu, što je uslov na kojem su insistirali i sudovi u Crnoj Gori.

Odlučujući po žalbi Specijalnog tužilaštva za suzbijanje organizovanog kriminala, korupcije, terorizma i ratnih zločina, te nekoliko oštećenih, Apelacioni sud je ovu odluku potvrdio 17. maja 2013. godine (Kž-S 18/2013, 2013), dok je odbacivanjem zahteva za zaštitu zakonitosti, 23. juna 2015. godine završnu reč dao Vrhovni sud Crne Gore (Kzz 4/15, 2015).

U samim presudama izneto je više tvrdnji, koje ukazuju na pogrešnu primenu normi (HRA, 2013a; Salusto, 2014), ali su dve posebno važne sa stanovišta tranzicione pravde i suočavanja sa prošlošću. U presudi Višeg suda, sud je stao na stanovište da državni organi nisu postupali diskriminatorno prema žrtvama, i pored toga što su lica muslimanske nacionalnosti deportovana radi razmene za zarobljenike, i život im bio ugrožen, dok su lica srpske nacionalnosti deportovana radi izvršenja navodne vojne obaveze. A dalje je tvrdio da ovakvo postupanje nije bilo u službi neke od strana u sukobu, u ovom slučaju Srpske republike BiH (K-S 6/12, 2012).

Međunarodni ekspert Mauricio Salustro je u Izveštaju o postupanju o ratnim zločinima ukazao da su za ovakav sud odlučujući značaj imali procesno-pravni argumenti, koji su izrazito sporni kada se sagledaju u celini, a da je barem pomenuti argument o svojstvu izvršilaca pogrešan. No, Salustro ukazuje da su ovi argumenti uglavnom bili zasnovani na zakonskim odredbama koje je Tužilaštvo navelo u optužnici, a da samo Tužilaštvo nije zauzelo jasan stav u tom pogledu, iskazujući pritom nedostatak koherentne teorije u vezi sa pitanjem važećeg zakona (Salusto, 2014, pp. 17, 12).

Uloga crnogorskog tužilaštva u slučaju „Deportacija izbeglica”

U svim izveštajima Evropske komisije o napretku Crne Gore u pristupanju Evropskoj uniji, počevši od 2013. godine, ukazuje se na neophodnost proaktivnijeg pristupa crnogorskog tužilaštva kako bi se istražili i gonili ratni zločini u skladu sa međunarodnim standardima (European Commission, 2013). Činjenica je da nijedan slučaj za ratne zločine nije pokrenut na inicijativu Tužilaštva, koje je bilo dominantno reaktivno, a to je u krajnjem obeležilo je i istražne radnje koje su mahom rezultirale nepotpunim optužnicama (HRA, 2013b, p. 8). Uz odsustvo pokretanja novih slučajeva to jasno ukazuje na nedostatak strategije u vezi sa ratnim zločinima (Salusto, 2014, p. 9). Uzevši u obzir navedena suđenja za ratne zločine, ozbiljne nedostatke za Tužilaštvo predstavlja propust da se otvore istrage i protiv lica koja su zauzimala visoko mjesto u vojno-policijskoj ili političkoj hijerarhiji, sporost u pokretanju istrage, ali i nedovoljno precizno kvalifikovanje dela koja se stavlja na teret okrivljenima (HRA, 2013b, p. 7). Specifičnost ovog suđenja za ratni zločin koje ga izdvaja od drugih suđenja za ratne zločine počinjene u Crnoj Gori, jeste svojevrsni konflikt interesa nadležnog Tužilaštva.

Samo tužilaštvo se nalazilo u institucionalno kontradiktornoj poziciji. Kako Crna Gora nije imala instituciju prvobranioaca, u parničnim postupcima koje su žrtve i njihove porodice pokrenule protiv države Crne Gore, državu je zastupao Vrhovni državni tužilac, odnosno njegovi zamenici. Sa druge strane, u suđenjima za ratne zločine koji su provedeni protiv pripadnika organa same države, ista institucija se pojavila u funkciji tužioca. Tako se od institucije Vrhovnog državnog tužioca očekivalo da sa jedne strane sprovede nepristrasnu istragu i podigne optužnice protiv agenata države, a da istovremeno ospori postojanje zločina koji su ti agenti učinili. Problematičnost ove pozicije bila je vidljiva i prilikom samog podizanja optužnice: tužilaštvo je u javnosti najavilo mogućnost pokretanja istrage i podizanja optužnice, da bi u isto vreme pokušavala da zaustavi parnične postupke.

Prva istraga je pokrenuta tek oktobra 2005. Iako su i javnost i nadležni organi bili upoznati sa pojedinostima zločina, a Pretresno veće Haškog tribunala marta 2002. godine u presudi protiv Milorada Krnojelca utvrdilo nezakonitu deportaciju izbeglica Muslimana iz Herceg Novog, Tužilaštvo sve to ipak nije bilo dovoljno da dugo vremena pokrene osnovne predistražne radnje. Viši državni tužilac je tek 18.

oktobra 2005. podneo Zahtev za sprovođenje istrage protiv šest bivših pripadnika MUP-a Crne Gore zbog osnovane sumnje da su oni izvršili ratni zločin protiv civilnog stanovništva. O istrazi koju je pokrenulo nadležno tužilaštvo dvoljno govori činjenica da u prvih šest meseci nije odrađena nijedna istražna radnja (AK Prelević, 2007). Kuriozitet je da je taj zahtev predstavljen javnosti na dan kada su održavana prva ročišta po tužbama žrtava deportacije i njihovih porodica, a istaknut je upravo u prilog zahteva države da se prekinu svi parnični postupci i to dok ne dođe do okončanja krivičnog postupka. Dodatnu sumnju u namere države i tužilaštva bacila je činjenica da u Zahtevu za sprovođenje istrage nisu priložili izvođenje nijednog materijalnog dokaza, ignorišući sve do tada javno objavljene dokaze, a žrtve i porodice žrtava nikada pre ovoga nisu dobile poziv tužilaštva da daju izjave ili da na neki drugi način pomognu (AK Prelević, 2007, pp. 4–5). U tom smislu, može se tumačiti da je motiv pokretanja istage pre bio taj da se suđenja za ratni zločin odlože, nego da dobiju sudski epilog.

Još eksplicitniji konflikt interesa uočljiv je i gledajući uloge samog tužilaštva i njegovih članova za vreme izvršenja zločina. Naime, Državni tužilac za vreme deportacija (1992–1998), a kasnije i član Tužilačkog savjeta bio je Vladimir Šušović. O ulozi Šušovića u ovom slučaju pred istražnim sudijom je 2007. godine svedočio Momir Bulatović: „Od tužioca smo zahtijevali da ispita sve u vezi sa policijskom aktivnošću, vezano za osobe iz BiH i njihovo privođenje i predavanje organima u BiH. Državni tužilac je sproveo te aktivnosti i njegov stav je bio da tu nije urađeno ništa što bi konstituisalo krivičnu odgovornost...” (Radević, 2011). Isti Bulatović je tokom svedočenja pojačao ovu tvrdnju izjavom da je policijski postupak rađen uz saglasnosti i uz konsultaciju sa tadašnjim državnim tužiocem, koji se nakon procene da ne postoji mogućnost da se kvalitetno vodi istraga protiv oštećenih lica saglasio da je bolje ta lica prepustiti njihovim organima: „Državni tužilac Šušović je bio non-stop u kontaktu sa policijom i bio je veoma lojalan tadašnjoj vlasti. Da nije bio lojalan, smjenili bismo ga istog sekunda” (Radević, 2010). Takođe, optuženi Radoje Radunović, tada načelnik sektora SDB-a u Herceg Novom, na glavnom pretresu je svedočio da su žrtve privedene uz saglasnost Državnog tužioca (Radević, 2012). Sve ove tvrdnje su na tragu od ranije poznatih činjenica, koje je izneo nekadašnji ministar unutrašnjih poslova Nikola Pejaković (zamenik ministra MUP-a u trenutku deportacija). U informaciji ministra br. 05-129 od 24. novembra 1992. dostavljenoj pomenutoj skupštinskoj komisiji, on navodi da: „oko krivično pravnog i policijskog tretmana tih lica, u načelu, je u konkretnim slučajevima važio stav

nadležnog tužilaštva u Republici da je cjelishodnije izvršiti predaju potraživanih lica...” Nedugo zatim, aprila 1993. godine Pejaković u odgovoru na poslaničko pitanje opozicionih poslanika, ističe da je: „U tada otvorenoj dilemi uz konsultacije sa nadležnim tužilaštvom, donjeta (...) odluka da se (...) sa tim licima koja su došla iz BiH postupi u skladu sa policijskom praksom servisiranja zahteva za lišavanje slobode i primopredajom”.

Iako su pomenuti iskazi kandidovali Šušovića kao jednog od provoptuženih u ovom slučaju, Specijalnom tužilaštvu ovi dokazi nisu bili dovoljni ni da ga predloži za svedoka na suđenju. Sam Šušović, iako penzionisan, bio je član Tužilačkog savjeta i pre podizanja optužnice, ali i do kraja suđenja. Tužilački savjet je organ koji predlaže izbor tužilaca, ali i odlučuje o njihovoj krivičnoj odgovornosti, što znači da je ovo lice bilo u direktnom konfliktu interesa. Na poziciju u Tužilačkom savjetu, predložio ga je 2008. godine lično tadašnji predsednik Crne Gore i potpredsednik Demokratske partije socijalista, Filip Vujanović, koristeći zakonsko pravo da predloži člana saveta „iz reda istaknutih pravnika”. Šta više, Šušović je po istom osnovu ponovo biran na ovo funkciju i 2012. godine. Dok je bio na čelu državnog tužilaštva, Šušović je jednom najavio mogućnost pokretanja istrage, i to po povratku iz posete MKSJ 1997. godine, punih 5 godina nakon zločina. Šušović je tada tvrdio da eventualno pokretanje istrage zavisi od kooperativnosti MUP-a od kojeg je prema sopstvenim tvrdnjama teško dobijao informacije (Tadić, 1997). Na čelu MUP-a u tom se trenutku nalazio upravo pomenuti Filip Vujanović.

Pomenuti konflikti interesa Tužilaštva mogu biti ključni u sagledavanju problema koje nailazimo u analizi optužnice. Tužilaštvo je optužene teretilo samo za „nezakonito preseljenje” kao jedine radnje u okviru izvršenja Ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, iako je krivični zakonik SRJ u članu 142 u te radnje ubrajao između ostalog i primenjivanje mera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, lišavanje prava na pravično suđenje i prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile, a za šta su postojali brojni dokazi, koji su i potvrđeni u parničnim postupcima i presudama MKSJ, te u krajnjem obe presude Višeg suda u Podgorici. Iako je Viši sud propustio da deluje po činjenicama utvrđenim u presudi, pozivajući se na načelo identiteta optužnice i presude, čini se važnim da tužilaštvo ni u jednom trenutku nije pokušalo proširi optužnicu i za ova dela. Odnosno, nije lako objasniti ni razlog zbog kojeg se ova dela nisu našla ni u prvom optužnici.

U presudi Višeg suda navodi se da: „...u konkretnom slučaju, nesumnjivo je utvrđeno da su oštećeni bili civili, da su protivpravno lišeni slobode, a potom vraćeni u BiH i to lica srpske nacionalnosti zbog izbjegavanja vojne obaveze, a lica muslimanske nacionalnosti, zbog razmjene za zarobljene srpske teritorijalce.” Iz presude je jasno da su za sud nesporne činjenice da su lica lišena slobode mimo važećih standarda, i da su barem lica muslimanske nacionalnosti tretirana kao taoci, dok su lica srpske nacionalnosti prisiljavanja na službu u oružanim snagama neprijateljske sile. Šta više, možemo tvrditi da je tužilaštvo u toku suđenja izmenilo optužnicu upravo u onom pravcu za koji možemo tvrditi da je otežavao dokazivanje ovih dela.

Kada je Apelacioni sud, ukinuo prvu presudu Višeg suda zbog navodne kontradiktornosti u pogledu ocene sukoba u BiH, tužilac je pristao da u izmenjenoj optužnici sukob okarakteriše kao nemeđunarodni, a to je važno iz nekoliko razloga. Pre svega, sama optužnica se odnosila na kršenje IV Ženevske konvencije o zaštiti građanskih lica član 3(1c) u vezi čl. 147. i Dopunskim protokolom II 4(2). Dok sve četiri Ženevske konvencije sa Dodatnim protokolom I, pokrivaju međunarodne oružane sukobe, nemeđunarodni oružani sukobi su pokriveni samo zajedničkim članom 3 i Dodatnim protokolom II. Iz tog razloga, odredbe koje se odnose na potonji su manje striktno, a sam protokol II ima vrlo ograničen opseg primene pošto se primenjuje samo na sukobe između vladinih snaga i pubunjeničkih grupa. Kako su danas češći unutrašnji od međunarodnih sukoba, to znači da veliku većinu sukoba reguliše mali deo međunarodnog prava (de Beco, 2008, p. 320).

Pitanje da li je neki sukob međunarodnog ili nemeđunarodnog karaktera, u direktnoj je vezi sa samim postojanjem oružanog sukoba koji je sine qua non ratnog zločina. A to iz razloga što je potreban znatno niži prag sile da bi se određeni oružani sukob smatrao međunarodnim: „čak i manja upotreba sile između suverenih država može se smatrati oružanim sukobom. To je zato što veličina upotrebe sile nije bitna; međunarodno humanitarno pravo, a time i pravo ratnih zločina, primenljivo je čak i na manje okršaje” (Odermatt, 2013, p. 21). Sa druge strane, u slučaju unutrašnjeg sukoba postoji viši prag, pri čemu situacija mora dostići određeni nivo intenziteta.

Suočavajući se sa ovim problemom MKSJ je ustanovio prag za postojanje oružanog sukoba: „oružani sukob postoji kad god se pribegne oružanoj sili između država ili produženom oružanom nasilju između državnih vlasti i organizovanih oružanih grupa ili između takvih grupa u državi” (Prosecutor v. Tadić, 2002, para.

70). S obzirom na to da SRJ nikada nije zvanično bila u sukobu sa BiH, MKSJ je razvio koncept internalizirajućih međunarodnih sukoba, uvažavajući pritom činjenicu da su se oblici i intenzitet podrške bosanskim Srbima od strane SRJ menjali tokom sukoba, pa je u tom smislu od slučaja do slučaja ispitivao da li se snage bosanskih Srba mogu smatrati agentima SRJ (Odermatt, 2013, p. 22).

Prema praksi suda, do internalizirajućih međunarodnih oružanih sukoba dolazi kada druga država direktno interveniše u unutrašnjem oružanom sukobu kako bi podržala jednu od strana, bilo da se radi o vladinim snagama, bilo o pobunjeničkim grupama. Kao rezultat tog stanja, MKSJ smatra da sukob postaje međunarodni i da se u tom slučaju primenjuje pravo koje se odnosi na međunarodne oružane sukobe (de Beco, 2008, p. 321). Tako je Žalbeno veće u presudi u slučaju Tadić ustanovilo da takvo svojstvo nastaje kada država ima „ukupnu kontrolu” nad grupom, i to ne samo pukim opremanjem ili finansiranjem već koordinacijom i pomaganjem (Prosecutor v. Tadić, 1999, para 131). Obim neophodne kontrole varira kada govorimo o uslovu za „ukupnu kontrolu”, ali kada je reč kontroli nad „organizovanim oružanim grupama”, što strane bosanskih Srba jesu bile, nije potrebno da druga država izdaje direktna naređenja grupi ili članovima za izvršenje dela protivnih međunarodnom pravu. Žalbeno veće je smatralo da prema međunarodnom pravu, nikako nije neophodno da kontrolni organi države koja se upliće u sukob treba da planiraju sve operacije jedinica koje zavise od njih, ili da biraju ciljeve ili daju konkretna uputstva u vezi sa vođenjem vojnih operacija, već se može se smatrati da traženi uslov postoji kada država ima kakvu ulogu u organizovanju, koordinaciji ili planiranju vojnih akcija vojne grupe. Na taj način dela koja izvodi grupa ili njeni članovi se mogu se smatrati delima de facto državnih organa druge države koja tako postaje strana u sukobu (Prosecutor v. Tadić, 1999, para 137).

Iako Crna Gora, kao ni SRJ, nije zvanično učestvovala u ratu u Bosni i Hercegovini brojni su dokazi koji ukazuju na involviranost Crne Gore i SRJ u ovaj sukob i to ako se ograničimo samo na period od aprila do juna 1992. godine. Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija br. 752 od 15. maja 1992, SRJ je upozorena da ne poštuje teritorijalni integritet BiH te da mora preduzeti mere neophodne za sprečavanje takvog mešanja. Neopoštovanje ove rezolucije vodilo je u krajnjem do uvođenja najstrožih međunarodnih sankcija SRJ koje su uvedene Rezolucijom 757 već 30. maja. Na samom suđenju Momir Bulatović je svedočio

o involviranosti države u sukob u Bosni i Hercegovini. Potvrdio je da je JNA izvršila mobilizaciju građana Crne Gore u dve jedinice JNA koje su učestvovala na mostarskom ratištu aprila 1992. zbog čega je navodno protestovao. Svedočio je i da pored odluke od 4. maja koju je donelo Predsedništvo Jugoslavije, povlačenje pripadnika JNA, među kojima je bilo 860 regruta iz Crne Gore, nije počelo sve do 19. maja. A kao najposredniji dokaz, priložio je dokument naslovljenom „Predsjedništvu predsjedništva CG” u kojem se navodi se da će do 27. 05. 1992. godine do 15 časova, svaki pripadnik JNA i TO iz SRJ biti povučen sa hercegovačkog ratišta (K-S 6/12, 2012). Dodatno, prema detaljnom izveštaju Ujedinjenih nacija, jedan broj građana Crne Gore, učestvovao je u ratu u Bosni i Hercegovini u pograničnim oblastima, dok je paravojna Crnogorska Garda bila posebno aktivna u napadima u maju 1992. godine u pograničnom reonu Foče. Za to vreme „specijalne snage iz Nikšića” su učestovale u napadima na nesrbe u pograničnom pojasu juna 1992. godine (Morrison, 2018).

Uzimajući u obzir navedeno, nalazimo spornim što je pri kraju pretresa Tužilaštvo zahtevalo promenu optužnice, i to tako da sukob u Bosni i Hercegovini okarakteriše kao nemeđunarodni i na taj način ograniči prostor za dokazivanje navoda ratnog zločina. A sam zahtev za izmenu optužnice donet je u trenutku kada je Apelacioni sud na suđenju za ratni zločin u slučaju Bukovica već doneo presudu kojom je sukob u BiH okarakterisao kao međunarodni (Kž-S 1/2012, 2012). Motiv ovakvog postupanja je još teže razlučiti u svetlu činjenice da je nakon izmenjene optužnice, a u žalbi na presudu, tužilac ponovo tvrdio da je sukob u BiH bio međunarodnog karaktera, što je Apelacionom sudu omogućilo da žalbu odbaci kao neosnovanu (Kž-S 18/2013, 2013).

U pogledu optužnice, naizgled ostaje nejasan i motiv tužilaštva da optužnicu konstruiše oko teze da su okrivljeni „postupali po naredbi ministra unutrašnjih poslova Pavla Bulatovića”, koji je bio pokojni u trenutku suđenja te na taj način nije mogao ni biti izveden pred lice pravde. Sud je na osnovu ove konstrukcije tumačio da tužilac u optužnici ne navodi ni ko su strane u sukobu, odnosno između koga se vodio oružani sukob, te da se u optužnici ne stavlja optuženim na teret da postupaju kao pripadnici i koje od strana u sukobu, već naprotiv navodi da postupaju izvršavajući naredbu Ministra MUP-a RCG (K-S 6/12, 2012). Treba imati u vidu da je tužilaštvo pomenutu konstrukciju formulisalo iako naredba na koju se pozivalo nikada nije priložena kao dokaz. Za razliku od telegrama 14-101 koji se odnosio na hapšenja lica srpske nacionalnosti, o drugom dokumentu se znalo samo iz svedočenja. Sud

je postojanje naredbe Pavla Bulatovića prihvatio kao činjenicu, iako je Momir Bulatović na sudu priložio kao dokaz telegram kojim je naređeno privođenje 161 osobe muslimanske nacionalnosti, a koje je potpisao Branko Kaluđerović (K-S 6/12, 2012). Prihvatajući činjenicu da je upravo Pavle Bulatović izdao naredbu, i Viši i Apelacioni su stali na stanovište da su optuženi radnjama koje im se stavljaju na teret samo izvršavali svoje redovne aktivnosti, te da su imali obavezu da postupe po datoj naredbi, pozivajući se na statut Međunarodnog krivičnog suda prema kojem je propisano da će se lice koje je počinilo delo osloboditi krivice ako je imalo zakonsku obavezu da postupuje po naređenju svog naredbodavca (K-S 6/12, 2012; Kž-S 18/2013, 2013).

U tom smislu, čini se da postoji jasna logička neusklađenost između optužnice i poznatih dokaza. Pre svega, iz svedočenja žrtava i njihovih porodica, što na samom suđenju, što u javnosti, evidentirane su brojne činjenice koje ukazuju da pripadnici MUP-a nisu izvršavali samo redovne aktivnosti, već su bili svesni činjenice kakva sudbina čeka optužene, odnosno da su sprovodili akciju koja je popimala oblike lova na ljude i hajke.² Tužilaštvo je iako bilo upućeno u činjenice da su žrtve nezakonito hapšene, da su bile ponižavane, da im je bilo prećeno smrću, do kraja suđenja zastupalo tezu da su optuženi samo izvršavali naredbu nadležnog ministra. Insitiranjem na pomenutoj konstrukciji, tužilaštvo je omogućilo sudu da optužene oslobodi za protivzakonite deportacije, koje su se desile i pre 23. maja. Iako je prvobitno dokazalo postojanje nezakonitih deportacija koje su se desile i pre pomenutog datuma, tužilaštvo je usled protivrečnosti optužnice i priloženih dokaza, na kraju izmenilo optužnicu na način što je umanjilo broj deportovanih žrtava sa 79 na 34. Iz svega navedenog stiče se utisak da je namera tužilaštva bila da isključivu krivicu za ratni zločin svali na lice koje je bilo pokojno u trenutku podizanja optužnice.

2 Nema sumnje da da su pripadnicu MUP-a znali kakva sudbina čeka deportovane, to se videlo i kroz odgovor ministra Pejakovića na poslaničko pitanje, kao i kroz postupanje samih pripadnika MUP-a – kroz pretnje nožem ispod grla, pretnje klanjem deteta ili oštrenje bajoneta uz pitanje/pretnju: „Baliže šta mislite šta će biti sa vama?” (Za više detalja videti AK Prelević, 2007. i Radončić, 1996, 2005).

Zaključak

U Crnoj Gori je sprovedeno nekoliko suđenja za ratne zločine. Slučaj Deportacije izbeglica je bio specifičan po tome što su glavni akteri bili isključivo pripadnici crnogorskih republičkih organa. Držva je prihvatila odgovornost za ovaj zločin pristajanjem na sudsko poravnanje i isplatu višemilionske odštete oštećenima, ali je izostalo utvrđivanje individualne i objektivne odgovornosti. Važnu ulogu u utvrđivanju te odgovornosti imalo je nadležno tužilaštvo. Na osnovu iznetih činjenica možemo zaključiti da su sa strane crnogorskog tužilaštava učinjeni propusti koji su omogućili upravo ovakav ishod suđenja. Istaga je odugovlačena i pokrenuta tek 13 godina nakon samog zločina, a zahtev je priložen sa ciljem da se zaustave parnični postupci koje su žrtve i oštećeni pokrenuli u ovom slučaju. Dok je u parničnim postupcima tužilaštvo kao zastupnik interesa države branilo poziciju da se ratni zločin nije dogodio, dotle je na suđenju za ratni zločin tužilaštvo navodno zastupalo suprotnu poziciju. Takođe, ni istragom ni optužnicom nisu obuhvaćeni postupci Vrhovnog državnog tužioca iz perioda kada se zločin odigrao, a koji je po priloženim dokazima bio jedna od odgovornih osoba u ovom slučaju. Optužnicom, ne samo da nisu obuhvaćena sva lica koja su morala biti obuhvaćena, već je ona konstrisana na način koji je ukupnu krivicu svaljivao na lice koje je bilo preminulo u trenutku podizanja optužnice, i to na način koji je sudu omogućio da optužene oslobodi na osnovu tumačenja da su samo izvršavali naredbu nadležnog ministra. Ovo je važno jer je upravo insistiranjem na pomenutoj konstrukciji optužnice Tužilaštvo propustilo da optužene tereti i za primenjivanje mera zastrašivanja i terora, uzimanje talaca, lišavanje prava na pravično suđenje i prisiljavanje na službu u oružanim snagama neprijateljske sile, a što su činjenice utvrđene presudama. Štaviše, insistiranjem na početnoj poziciji Tužilaštvo je izmenilo optužnicu na način što je umanjilo ukupan broj žrtava. Sveukupno, primetna je bila jasna logička neusklađenost između optužnice i izvedenih dokaza, što je uz nekoherentno zastupanje pozicije o karakteru rata u Bosni i Hercegovini ograničilo prostor za dokazivanje navoda iz optužnice.

REFERENCES:

Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis. 8 August 1945.

AK Prelević. (2007). *Deportacije bosanskih izbjeglica iz Crne Gore – uloga državnog tužioca*. Advokatska kancelarija Prelević.

Brujić, Đ. (2008, June 25). *Đukanović nije znao za deportaciju*. Politika. <http://www.politika.co.rs/sr/clanak/46733/Svet/Dukanovic-nije-znao-za-deportaciju#!>

Chetail, V. (2016). Is There any Blood on my Hands? Deportation as a Crime of International Law. *Leiden Journal of International Law*, 29(3), 917–943. <https://doi.org/10.1017/S0922156516000376>

Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949.

De Beco, G. (2008). War Crimes in International Versus Non-International Armed Conflicts: “New Wine in Old Wineskins”? *International Criminal Law Review*, 8(1–2), 319–329. <https://doi.org/10.1163/156753608X265312>

Dimitrijević, D. (2012). Sukcesija ugovora u savremenoj međunarodnoj praksi. *Međunarodni problemi*, 64(2), 144–179. <https://doi.org/10.2298/MEDJP1202144D>

European Commission. (2013, October 16). Communication From The Commission To The European Parliament And The Council. European Commission. https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2013/package/mn_rapport_2013.pdf

HRA. (2013a, November 20). *Inicijativa za podnošenje zahtjeva za zaštitu zakonitosti u predmetu ratnog zločina “deportacija izbjeglica”*. Human Rights Action. <http://www.hraction.org/wp-content/uploads/dopis-VDT-20.11.2013.pdf>

HRA. (2013b). *Izveštaj: Suđenja za ratne zločine u Crnoj Gori*. Akcija za ljudska prava.

ICC. (1998). *Rome Statute of the International Criminal Court*. International Criminal Court.

International Committee of the Red Cross. (2005). *Rule 156. Definition of War Crimes*. Customary IHL Database. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156

Jovanović, V. (2011, June 17). *Tajne Momirovih dokumenata*. Monitor. <https://www.monitor.co.me/tajne-momirovih-dokumenata/>

Krivični zakon Savezne Republike Jugoslavije. *Službeni list SRJ* br. 35/92

K-S 3/09: Presuda. (2011). Viši sud u Podgorici

K-S 6/12: Presuda. (2012). Viši sud u Podgorici

KTS 17/08: Optužnica. (2009). VDT Specijalnog tužioca u Podgorici

Kž-S 1/2012: Presuda. (2012). Apelacioni sud Crne Gore.

Kž-S 18/2013: Presuda. (2013). Apelacioni sud Crne Gore.

Kž-S 25/2011: Rješenje o usvajanju žalbe. (2012). Apelacioni sud Crne Gore

Kzz 4/15: Presuda. (2015). Vrhovni sud Crne Gore.

Lukač, Ć. (2011, February 26). *Istina o deportaciji bosanskih izbjeglica*. Montenegrina. http://www.montenegrina.net/pages/pages1/istorija/cg_od_1990/istina_o_deportaciji_bosanskih_izbjeglica.htm

Morrison, K. (2018). *Nationalism, Identity and Statehood in Post-Yugoslav Montenegro*. Bloomsbury Academic.

Odermatt, J. (2013). Between Law and Reality: 'New Wars' and Internationalised Armed Conflict. *Amsterdam Law Forum*, 5(3), 19–32. <https://doi.org/10.37974/ALF.258>

Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Judgement, IT-96-23 & IT-96-23/1-A, June 12, 2002.

Prosecutor v. Duško Tadić, Appeal Chamber Judgment, IT-94-1-A, July 15, 1999.

Prosecutor v. Duško Tadić, Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, Case No. IT-94-1-T, A.Ch, October 2, 1995.

Prosecutor v. Milorad Krnojelac, Judgement, IT-97-25-T, March 15, 2002.

Radević, K. (2010, November 14). *Deportacije bile državni posao i državna greška*. Vijesti.

Radončić, Š. (1996). *Crna kutija*. Monitor.

Radončić, Š. (2005). *Kobna sloboda: deportacija bosanskih izbjeglica iz Crne Gore*. Fond za humanitarno pravo.

Salusto. (2014). *Peer-based Assessment Mission to Montenegro on the Domestic handling of war crimes*. <https://mep.gov.me/ResourceManager/FileDownload.aspx?rid=273179&rType=2&file=Zahtjev%20za%20SPI%20Alternativa,%20zahtjev%20za%20kopije%20izvje%C5%A1taja%20svih%20experata%20EU,%2009.03.2017.pdf>

Shaw, M. N. (2003). State succession. In M. N. Shaw (Ed.), *International Law* (5 ed., pp. 861–913). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139051903.018>

Vuković, J. (1998). *Izbjeglištvo u Crnoj Gori*. Društvo socijalnih radnika Crne Gore.

Ustav Srpske Republike Bosne i Hercegovine. *Službeni glasnik srpskog naroda u Bosni i Hercegovini* br. 3/92

Ustav Savezne Republike Jugoslavije. *Službeni list SRJ* br. 1/92

Tadić, M. (1997, August 4). *Hag zanima uloga Momira Bulatovica u vreme ratnih operacija oko Dubrovnika*. Monitor. http://www.yurope.com/nasa-borba/arhiva/Aug97/0408/0408_8.HTM

Rajković, V. (2008, December 26). *Ipak, sudsko poravnanje*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/sr/ipak-sudsko-poravnanje/a-3902778>

Radević, K. (2011, September 27). *Bulatović: pitao sam Mila o čemu se radi*. Vijesti.

Radević, K. (2012, September 7). *Sve svalili na pokojnike, telegram se negdje zagubio*. Vijesti. <https://www.vijesti.me/zabava/305750/sve-svalili-na-pokojnike-telegram-se-negdje-zagubio>